

Zachowania zdrowotne młodzieży gimnazjalnej i ich wybrane uwarunkowania

Health affecting behaviour of high school pupils and its chosen determiners

JOLANTA ŚWIDERSKA-KOPACZ

WSSE w Gorzowie Wlkp., 66-400 Gorzów Wlkp., ul. Mickiewicza 12b

A growing problem of civilization diseases, strongly determined by the lifestyle, constituted an impulse to develop of health promotion. Improvement of health condition in children and youth is one of the priorities in the European Union programmes, where the key role is played by popularization of the healthy lifestyle and health education.

The aim of the study was to evaluate the behaviour of high school pupils affecting their health and to learn its socio-demographic determiners. Cigarette smoking, alcohol consumption, psycho-active substances abuse presented by pupils were analysed as well as their nutrition standards, physical activity and leisure activities. The relationship of these behaviours and pupils' health conscience was also studied. Opinion of the studied pupils on the need of health education at school was taken, too.

One thousand two hundred sixty three pupils of public high schools situated in a medium size capital of province town (Gorzów Wlkp.) entered the study. The study was performed using the author-made questionnaire, among the pupils of randomly chosen classes of the first and the third grade.

The obtained results allowed several conclusions pointing at multiple health misbehaviors and frequently undertaken health-risky behaviours among high school children.

The relationship between health affecting behaviour of the studied subjects and the chosen variables – such as age, sex, family status, parents' education and their attitude to health – was stated. It was shown that the pupils, despite their knowledge of the influence of a lifestyle on health and their health conscience, were often undertaking health unfavorable or risky behaviour. Moreover, in the overwhelming majority of questionnaire responses a substantial need for health education in high school was expressed.

The frequency of risky behaviour was high: 21% of the pupils smoked occasionally or regularly; 52% consumed alcohol; 22% used other psycho-active substances; 43% had alcohol intoxication experience; 16% experienced mood change following psycho-active substance abuse. The additives most often used by the pupils were: cigarettes, beer, marijuana and psychotropic pharmaceutical agents.

A tendency to balance health risks between boys and girls becomes visible, especially in cigarette smoking and alcohol consumption. Tobacco smoking in young people occurs concomitantly with alcohol consumption and the application of other psycho-active substances. Family behaviour patterns, especially parents' cigarette smoking, are of great importance in formulating the pupils' own behaviour.

Many abnormalities were observed in the pupils' dietary habits.

Activities not involving physical effort were dominating the pupils' leisure time.

The frequency of undertaking health adverse and risky behaviours grows with age of the pupils. It indicates the need to intensify multidirectional prevention actions involving the parents, school, non-governmental organisations, local communities and authorities.

Key words: *health behaviour, health promotion, education, youth*

Narastający problem chorób cywilizacyjnych, ściśle zależnych od stylu życia, skłania do podejmowania działań zapobiegawczych. Poprawa stanu zdrowia dzieci i młodzieży jest jednym z priorytetowych celów uwzględnianych w programach zdrowotnych UE, zwłaszcza w odniesieniu do promocji zdrowia i edukacji zdrowotnej.

Celem pracy było zbadanie zachowań zdrowotnych młodzieży gimnazjalnej oraz poznanie ich socjodemograficznych uwarunkowań. Analizie poddano zachowania uczniów związane z paleniem papierosów, pić alkoholu, stosowaniem innych substancji psychoaktywnych, a także sposobem żywienia, aktywnością fizyczną i sposobem spędzania wolnego czasu. Postanowiono również zbadać zależność tych zachowań od wiedzy o zdrowiu i świadomości zdrowotnej uczniów oraz poznać ich opinię na temat zapotrzebowania na edukację zdrowotną w gimnazjum.

Badania przeprowadzono w roku szkolnym 2005/2006 i objęto nimi 1263 uczniów gimnazjów publicznych w średniej wielkości mieście wojewódzkim (Gorzów Wlkp.) Badania przeprowadzono przy użyciu autorskiego kwestionariusza ankiety, wśród uczniów losowo wybranych klas I i III.

Uzyskane wyniki badań pozwoliły na wysunięcie szeregu wniosków wskazujących na to, że wśród młodzieży gimnazjalnej istnieje wiele niedostatków w zakresie zachowań sprzyjających zdrowiu, a zachowania ryzykowne zdrowotnie występują z dużą częstością.

Stwierdzono zależność zachowań zdrowotnych badanej młodzieży od wybranych zmiennych opisowych: wieku, płci, sytuacji rodzinnej, wykształcenia rodziców i ich postaw wobec zdrowia. Wykazano, że uczniowie pomimo posiadanej wiedzy i świadomości znaczenia trybu życia dla zdrowia, często podejmowali zachowania niekorzystne dla zdrowia lub ryzykowne zdrowotnie. Ponadto ustalono, iż w przeważającej opinii młodzieży gimnazjalnej istnieje duże zapotrzebowanie na edukację zdrowotną w okresie nauki w gimnazjum.

Częstość zachowań ryzykownych dla zdrowia była duża: 21% uczniów z różną częstością paliło papierosy, 52% spożywało alkohol, a 22% stosowało inne substancje psychoaktywne; 43% uczniów znajdowało się już w stanie upojenia alkoholowego, a 16% było odurzonych po zażyciu substancji psychoaktywnych. Do najczęściej stosowanych przez gimnazjalistów środków uzależniających należały: papierosy, piwo, marihuana i leki przyjmowane w celu odurzenia się.

Zarysowuje się tendencja do zrównania zagrożeń zdrowotnych wśród chłopców i dziewcząt, zwłaszcza w zakresie palenia papierosów i picia alkoholu. Palenie tytoniu przez młodzież współwystępuje ze spożywaniem napojów alkoholowych oraz stosowaniem innych substancji psychoaktywnych. Duże znaczenie dla kształtowania zachowań badanych uczniów mają wzorce rodzinne, a zwłaszcza palenie papierosów przez rodziców.

Wiele nieprawidłowości występowało w sposobie żywienia gimnazjalistów. Młodzież gimnazjalna wykazywała się także niską aktywnością fizyczną i biernym sposobem spędzania wolnego czasu.

Wraz z wiekiem znacząco nasila się częstość przejawianych przez młodzież gimnazjalną zachowań niekorzystnych dla zdrowia, w tym zwłaszcza ryzykownych zdrowotnie. Wskazuje to na potrzebę intensyfikacji wielokierunkowych działań prewencyjnych z udziałem rodziców, szkoły, organizacji pozarządowych, lokalnej społeczności i samorządów.

Słowa kluczowe: *zachowania zdrowotne, promocja zdrowia, edukacja, młodzież*

Wady postawy u dzieci

Faulty posture of children

HANNA DOMAGALSKA

PSSE w Gryfinie, 74-100 Gryfino, ul. Flisacza 6

The faulty posture is now the common situation among the children and the youth, which are more exposed on the influence of such factors causing the deviation from the norm as: sitting life style – reducing the motor activity, slim posture with the reduced stability of the vertebral column and low efficiency of the muscular system.

Since among the children and youth more and more often is found the faulty posture predisposing to the chronic diseases of motor organs, especially of the vertebral column, therefore it is still important to take an interest in the posture and its forming.

The objective of this work was the estimation of appearance of faulty posture among the children. The faulty posture is such condition, in which it took place the deformation of vertebral column, chest, pelvis or lower extremities. The faulty posture is therefore characterized both by the simple and complex faults. The most often cited division of the faulty body structure and posture is the division into two main groups: congenital faults (of bones and muscles) and acquired faults (developmental, habitual). The child attitude is formed by the environment, in which the most important role is played by the home and school. Influence of the home onto the child organism falls mainly in the infantile period and early childhood, when the organism is still very flexible and susceptible to the outer influence.

Living conditions of the child has the considerable influence on the child attitude, therefore it should be appropriately arranged taking in view the prophylactics and counteracting to the faulty postures. In that field everything depends on the awareness and activity of the parents and teachers.

Key words: *faults, motor habits, posture, faulty posture, children*

Wady postawy ciała są współcześnie zjawiskiem powszechnym u dzieci i młodzieży, które są coraz bardziej narażone na wpływ takich czynników powodujących odchylenia od normy jak: siedzący tryb życia – ograniczający aktywność ruchową, smukłą budowę ciała z obniżoną stabilnością kręgosłupa i niską wydolność układu mięśniowego.

Ponieważ wśród dzieci i młodzieży coraz częściej spotyka się wady postawy ciała predysponujące do schorzeń narządu ruchu, zwłaszcza kręgosłupa, więc ciągle aktualne jest zainteresowanie się postawą ciała i jej kształtowaniem.

Celem niniejszej pracy była ocena występowania wad postawy u dzieci. Postawa wadliwa jest takim stanem, w którym nastąpiło zdeformowanie kręgosłupa, klatki piersiowej, miednicy lub kończyn dolnych. Postawę wadliwą znamionują zarówno wady proste, jak i złożone. Najczęściej spotykany podział wad budowy i postawy ciała to podział na dwie zasadnicze grupy i wady wrodzone (kości i mięśni) i wady nabyte (rozwojowe, nawykowe). Postawę dziecka kształtuje środowisko, w którym najistotniejszą rolę odgrywa dom i szkoła. Oddziaływanie domu na organizm dziecka przypada głównie na okres niemowlęcy i wczesne dzieciństwo wówczas, gdy organizm jest jeszcze bardzo plastyczny i podatny na wpływy zewnętrzne.

Warunki życia dziecka mają znaczny wpływ na postawę dziecka, dlatego należy je odpowiednio zorganizować pod kątem profilaktyki i przeciwdziałania wadom postawy. W tej sferze wszystko zależy od świadomości i aktywności rodziców i nauczycieli.

Słowa kluczowe: *wady postawy, nawyki ruchowe, postawa ciała, wadliwa postawa, dzieci*

Problem wad postawy u dzieci i młodzieży szkolnej woj. zachodniopomorskiego w latach szkolnych 2002/2003 – 2005/2006

The problem of posture impediments children and young people in the West Pomerania between 2002/2003 – 2005/2006

EWA STROJECKA

PSSE w Szczecinie, 71-342 Szczecin, ul. Wincentego Pola 6

Posture impediments constitute a serious health problem of our society, therefore prevention is very important. Taking care of one's posture and preventing its impediments ought to become the adults' aim. The consequences of untreated posture impediments seriously affect the condition and efficiency of the organism. The statistics concerning the West Pomeranian Province between 2002 and 2006 reveal that there has been a constant decline in the number of the motor organ disorders in the children and the teenagers. Still, the number is relatively high (in Szczecin 67%).

Key words: *posture impediments, children, young people*

Wady postawy stanowią poważny problem zdrowotny naszego społeczeństwa. Zmiany, jakim podlega środowisko życia człowieka odbijają się bardzo niekorzystnie na stanie zdrowia ludzi. Ludzkie mechanizmy obronne oraz adaptacyjne nie są w stanie nadążyć za dynamicznym procesem zmian cywilizacyjnych. Dowodem tego jest występowanie, na skalę masową, wad postawy. Z uwagi na ich różnorodność i częstotliwość występowania szczególną uwagę należy zwrócić na działania profilaktyczne. Dbałość o postawę, prawidłowe jej kształtowanie oraz zapobieganie wadom to cele, jakie powinni postawić przed sobą dorośli (rodzice, lekarze, pedagodzy). Okres szkolny jest czasem, kiedy układ kostny dzieci jest szczególnie narażony na odkształcenia. Bardzo istotne jest zapewnienie dzieciom odpowiednich warunków do życia (nauki i odpoczynku). Problemu występowania wad postawy nie można bagatelizować. Skutki nie leczonych wad postawy mogą mieć bardzo poważne konsekwencje. Wady postawy pogarszają ogólną sprawność i wydolność organizmu. Doprowadzają także do groźnych chorób i powikłań w obrębie wielu układów całego organizmu. Dlatego tak ważne jest wczesne rozpoznawanie i leczenie wad postawy. Niebagatelną rolę odgrywa także edukacja zdrowotna i promocja zdrowia. Statystyka dotycząca woj. zachodniopomorskiego w latach 2002/2003 do 2005/2006 – jeżeli chodzi o szeroko pojęte zaburzenia w obrębie narządu ruchu u dzieci i młodzieży szkolnej cechuje tendencja spadkowa. Nadal jednak są to wartości zatrważająco wysokie. Dla miasta Szczecina rzędu 67%; dla woj. zachodniopomorskiego 57,1% (dane za rok szkolny 2005/2006).

Słowa kluczowe: *wady postawy, dzieci, młodzież*

Realizacja projektu „Szkoła Promująca Zdrowie” w Gimnazjum nr 23 w Szczecinie

Implementation of the project: “School Promoting Health” in the Gymnasium No 23 in Szczecin

MIROŚŁAWA SĘDŁAK

PSSSE w Szczecinie, 71-342 Szczecin, ul. Wincentego Pola 6

The main objective of the school is educating the youth in the essential values of a healthy lifestyle, the improvement of students' health and knowledge on the topic.

The school prefers healthy and safe ways of spending free time by organizing facultative after school activities, recreation and sport events in cooperation with the Housing Estate Board. The students also work actively on preservation of nature by taking part in numerous joint actions, for instance: “Cleaning of the world”. The programmes meet interest of both students and parents, who do not have to worry about their children.

Key words: *school promoting health, healthy lifestyle*

Głównym celem pracy było przedstawienie realizacji działań prozdrowotnych w ramach projektu „Szkoła Promująca Zdrowie”, podejmowanych przez grono pedagogiczne Gimnazjum Nr 23 w Szczecinie, w współpracy z pielęgniarką, pedagogiem oraz instytucjami lokalnymi.

Dobry odbiór w gronie uczniów, rodziców i otoczenia szkoły skłoniły nauczycieli do stworzenia Programu Promocji Zdrowia. Wszystkie podjęte działania zmierzają do poprawy zdrowia uczniów i podniesienia wiedzy na temat dbałości o zdrowie swoje i innych.

Głównym zadaniem szkoły jest przekazanie młodzieży niezbędnych wartości dotyczących zdrowego stylu życia, oraz odpowiednich wzorców, zachowań. Podjęte działania są podstawą długoterminowej pracy nad stworzeniem tzw. kultury szkoły, czyli zbioru pewnych wartości zasad, które będą stanowiły specyfikę gimnazjum i w efekcie pozwolą na identyfikację uczniów ze szkołą.

Rada rodziców i pracownicy szkoły uznali za naczelne zadania takie działania i starania, by strzec przed uzależnieniami i wszelkimi zagrożeniami, które mogą być “atrakcyjne” dla młodych ludzi, nie zawsze jeszcze zdolnych do przewidywania dalekosiężnych skutków swego postępowania. Najbardziej niebezpiecznym następstwem rewolucji naukowo-technicznej jest znaczne ograniczanie ludzkiej aktywności fizycznej. Sprawne, a co za tym idzie zdrowe ciało, wymaga systematycznej i wieloaspektowej troski, której młodzi uczą się od dorosłych. Aby uczeń, a potem młody człowiek podjął decyzję o aktywności ruchowej, musi najpierw poznać jej wszechstronne znaczenie, a następnie uznać ją za element swojego życia.

Uczestnictwo w zawodach sportowych uczy zdrowej rywalizacji, radzenia sobie z przegraną, samokontroli i samokrytyki. Systematyczne ćwiczenia ruchowe utrwalają prawidłową postawę ciała, wpływają na ogólną sprawność, dobre samopoczucie i urodę.

Szkoła preferując zdrowe, bezpieczne i pożyteczne spędzanie wolnego czasu, oferuje uczniom pozalekcyjne zajęcia sportowe w ramach Uczniowskiego Klubu Sportowego, zajęcia z Szkolnym Kołem Krajoznawczo-Turystycznym i organizuje imprezy rekreacyjno-sportowe wspólnie z przedstawicielami Rady Osiedla. Kolejnym rodzajem promocji zdrowia są działania, które mają przewycięzać przyzwyczajenia, tradycje, stereotypy wyniesione z domów rodzinnych, środowisk, w których żyje i dorzewa młodzież. Bariery w kontaktach dom-szkoła likwidowane są poprzez wspólne dyskusje i uzgodnienia rodziców ze szkołą.

Zadaniem szkoły jest stworzenie takiego klimatu, który umożliwi przedyskutowanie podziału zadań, odpowiedzialności, czyli tworzenia pełnego partnerstwa Dom-Szkoła. Wspólne działania Rady Pedagogicznej i Dyrekcji Szkoły, nauczycieli i uczniów to również skuteczność rozwiązywania problemów związanych z bezpośrednim otoczeniem szkoły. Uczniowie podejmują szeroką działalność na rzecz środowiska biorąc udział w różnego rodzaju akcjach, np. troski o środowisko, „Sprzątanie świata”.

Propozycja programowa spotyka się z akceptacją młodzieży szkolnej. Należy jednak pamiętać, że im bogatsza będzie oferta działalności sportowej, tym większą grupę dzieci uda się „zarazić” zdrowym, sportowym trybem życia tym więcej dzieci uda się odciągnąć od zgubnych skutków współczesnej cywilizacji. Celowi temu ma służyć między innymi inicjatywa rozbudowy obiektów sportowych szkoły, która spotkała się z tak dużym zainteresowaniem całej społeczności lokalnej

Słowa kluczowe: *szkoła promująca zdrowie, zdrowy styl życia*

Palenie papierosów w środowisku młodzieży gimnazjalnej

Smoking cigarettes among the young from the grammar school society

EWA POPIELNICKA, JULIAN WITKOWSKI

PSSE w Myśliborzu, 74-300 Myślibórz, ul. Spokojna 13

Smoking cigarettes by the young, though often examined, described and covered with preventive actions, is still a common and even growing problem. Especially alarming and worrisome is the occurrence of this phenomenon among the young from the Grammar School Society. It is the age when the problematic behaviours are becoming more intensified and their consequences are often irreversible.

The aim of the survey was to recognize the scale of the mentioned about phenomenon and the most addicted groups. Moreover, the survey had to define the degree of dangers' consciousness connected to smoking and what was to relation of the young to prophylactic actions.

The survey based on questionnaires were conducted among the young from Grammar School in Myśliborż. In the questionnaire took part 100 students from first classes and 86 from third classes. While getting results, the test χ^2 was being used. The results did confirm introduced at the beginning hypotheses.

The survey shows the phenomenon of smoking among the students from Grammar School and dependence of age and sex. Moreover, a great influence of smoking parents and school-mates seems to be a great significance. The conducted surveys have led to ascertainment that anti-smoking school program seems to be insufficient for students and what is worse, a certain number of the young do not see the purpose of this program.

The conclusions drawn on the basis of above facts and figures, should be helpful in finding the most suitable methods of fighting against smoking among the young students from Grammar School in Myśliborż.

Key words: *smoking, cigarettes, addiction, young*

Celem pracy było podjęcie próby zebrania szczegółowych informacji na temat palenia papierosów przez młodzież w wieku dojrzewania, a więc będącą w najbardziej burzliwym emocjonalnie i fizycznie etapie życia. Przeprowadzono anonimowe badania ankietowe wśród uczniów Gimnazjum Publicznego w Myśliborżu w trzech losowo wybranych klasach pierwszych (populacja 14-latków licząca 103 respondentów) oraz trzecich (populacja 16-latków licząca 89 respondentów). Celem przeprowadzonych badań było:

- określenie skali zjawiska palenia wśród wszystkich ankietowanych uczniów
- zbadanie zależności pomiędzy paleniem młodzieży a ich wiekiem, płcią, miejscem zamieszkania, paleniem rodziców
- poznanie stopnia świadomości zagrożeń zdrowotnych związanych z paleniem
- określenie stosunku uczniów do stosowanych działań profilaktycznych oraz ocena ich skuteczności.

186 prawidłowo wypełnionych kwestionariuszy poddano analizie statystycznej przeprowadzonej przy pomocy testu niezależności χ^2 Pearsona z zastosowaniem techniki komputerowej.

Przeprowadzone badania wykazały jednoznacznie istnienie problemu palenia papierosów wśród uczniów gimnazjum. Jako osoby palące codziennie bądź okazjonalnie zadeklarowało się 28% ankietowanej młodzieży. Najistotniejsze wnioski wyciągnięte po przeanalizowaniu wyników wskazały, że:

1. Około 1/3 uczniów pali tytoń z różną częstotliwością, przy czym odsetek osób palących stale bądź okazjonalnie wzrasta wraz z wiekiem uczniów. Zjawisko palenia częściej spotykamy u chłopców niż u dziewcząt w tej samej grupie wiekowej.
2. Największy wpływ na podjęcie decyzji o rozpoczęciu palenia przez ucznia mają koledzy lub koleżanki, a więc właśnie środowisko rówieśnicze odgrywa decydującą rolę przy dokonywaniu wyborów, często niosących ze sobą długofalowe skutki. Jednocześnie z badań wynika, że używanie tytoniu przez rodziców także motywuje młodzież do podjęcia palenia, zwłaszcza, że najbliższe otoczenie ankietowanych uczniów zdominowane jest przez osoby palące.
3. Szkolne działania zapobiegające paleniu są zdecydowanie niewystarczające a w szkolnej profilaktyce antynikotynowej istnieją wyraźne niedostatki w formie lub treści i konieczne są gruntowne zmiany w tym zakresie.
4. Podjęcie odpowiednio skierowanych i przemyślanych działań wydaje się być niezbędne tym bardziej, że wielu badaczy tematu podaje, iż palenie, szczególnie wśród młodzieży, może pełnić rolę inicjującą, prowadzącą do innych zachowań ryzykownych, tj. picia alkoholu i zażywania środków narkotycznych.
5. Niewystarczający i niekompletny jest poziom wiedzy uczniów w zakresie zagrożeń zdrowotnych, jakie niesie ze sobą palenie tytoniu, co powoduje, że mają oni większe trudności niż dorośli w podejmowaniu świadomych decyzji.

Analiza wyników badania ankietowego pozwala stwierdzić, że palenie papierosów przez młodzież, choć często badane i opisywane oraz objęte licznymi akcjami profilaktycznymi, ciągle jest problemem występującym powszechnie a nawet narastającym. Szczególnie niepokojące jest występowanie tego zjawiska w środowisku młodzieży gimnazjalnej, gdyż jest to wiek nasilania się zachowań problemowych, których konsekwencje są często nieodwracalne.

Wyciągnięte na podstawie powyższych danych wnioski powinny pomóc w określeniu najważniejszych działań profilaktycznych.

Słowa kluczowe: *palenie, papierosy, nałóg, młodzież*

Problem spożywania alkoholu przez dorastającą młodzież na przykładzie wybranej grupy szkolnej

The problem of alcohol consumption among young people like a select school group

ALEKSANDRA LECHMAŃSKA

PSSE w Szczecinie, 71-342 Szczecin, ul. Wincentego Pola 6

The subject of the study is an analysis of the phenomenon of alcohol consumption among children and adolescents. The aim of research was to gather information on the extent of alcohol consumption among teenagers, and on the determinants of the phenomenon. A hundred pupils of the first and third forms of High School No 7 in Szczecin at the age 16-19 took part in the survey. The research was held according to the diagnostic survey method, with the use of the surveying technique. The results indicate that adolescents turn to alcohol very early – at the age 10-12. A few pupils had their first contact with alcohol being under 10. Mostly, adolescents drink alcohol regularly and frequently – particularly boys in both groups, who drink alcohol once a week. A significant number of young people drink alcohol once a month, which is considered frequent in this age group. Adolescents are not persuaded to drink by peers, they drink to have fun, because they like the taste, or to improve relationships with the other sex. Patterns of drinking alcohol at home are considered to definitely have a bigger influence on the increased alcohol consumption. The more often parents use alcohol, the bigger alcohol consumption among children. There is a connection of the same rate between the level of school satisfaction and the results of learning, and the increase in alcohol consumption among youngsters. Availability of alcohol, or frequent failing to observe the ban on selling alcohol to minors also contribute to an increase in alcohol consumption. The surveyed pupils declare that advertising of beer, the most popular alcoholic beverage with them, does not significantly affect an increase in its consumption. Their low price is encouraging, though.

The research results confirm the necessity of adopting wide preventative strategies providing knowledge of the consequences of alcohol consumption.

Key words: *a public health, young people, alcohol*

Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza zjawiska alkoholizowania się dzieci i młodzieży. Celem pracy badawczej było zebranie informacji o rozmiarze zjawiska spożywania alkoholu wśród dorastającej młodzieży oraz o uwarunkowaniach tego zjawiska. W badaniu wzięło udział stu uczniów klas pierwszych i trzecich Liceum Ogólnokształcącego nr VII w Szczecinie, w wieku 16-19 lat. Badania prowadzono metodą sondażu diagnostycznego, przy pomocy techniki ankietowania. Wyniki pokazały, że nastolatki bardzo wcześnie sięgają po alkohol, bo już w wieku 10-12 lat. Kilka osób po raz pierwszy miało kontakt z alkoholem poniżej 10 r.ż. W większości młodzież pije alkohol regularnie i często – zwłaszcza chłopcy w obu grupach wiekowych, którzy spożywają alkohol 1 raz na tydzień. Znaczna część młodzieży spożywa alkohol 1 raz w miesiącu, co dla tej grupy wiekowej jest uznawane za częste picie. Nastolatki nie są namawiane do picia przez rówieśników, piją dla dobrej zabawy, bo lubią smak, czy wreszcie dla poprawy relacji towarzyskich z płcią przeciwną. Zdecydowanie większy wpływ na wzrost spożywania alkoholu wiąże się ze wzorami spożywania alkoholu wyniesionymi z domu – im więcej i częściej i częściej rodzice piją, tym bardziej wzrasta spożywanie alkoholu wśród ich dzieci. Równie wysoką zależność odnotować można między poziomem zadowolenia ze szkoły i wynikami osiąganymi w nauce a wzrostem spożywania alkoholu wśród młodzieży. Łatwy dostęp do alkoholu, z reguły brak respektowania zakazu sprzedaży nieletnim, także przyczyniają się do wzrostu picia. Ankietowana młodzież uznała, iż reklama piwa, najpopularniejszego dla niej trunku, nie ma większego wpływu na wzrost jego spożycia. Zachęca do tego natomiast jego niska cena.

Uzyskane wyniki badań potwierdzają konieczność prowadzenia szerokich strategii profilaktycznych, dostarczających wiedzy na temat konsekwencji picia.

Słowa kluczowe: *zdrowie publiczne, młodzież, alkohol*

Realizacja programu „Trzymaj formę” jako istotny element profilaktyki otyłości wśród gimnazjalistów oraz uczniów ostatnich klas szkół podstawowych w woj. zachodniopomorskim w roku 2006-2007

Realization of “Keep your form” – program as an essential element of obesity prevention among grammar school students and students from primary schools in West Pomeranian Region in 2006-2007

RENATA OPIELA, DA BRÓWKA ZAŁUSKA, EWELINA WOŁOSZYK

WSSE w Szczecinie, 70-632 Szczecin, ul. Spedytorska 6/7

In etiology of obesity, eating habits and physical activity are a group of external and behaviour factors that can be modified. Therefore changing these factors could be a real chance to help obese or obesity endangered teenagers.

In 2005 the Institute of School Medicine in the Mother and Child Institute made research among 8300 Polish grammar school students which confirmed that the risk of overweight and obesity in puberty period is bigger among girls than boys. Data analysis showed that high body mass concerns 13,3% students in the age of 13-15 years, among which 4.5% suffers from overweight.

In the school year 2006/07, in West Pomeranian Region “Trzymaj formę” (“Keep your form”) program was achieved by 133 grammar schools (it’s 54% of all grammar schools of the Region) which equals to over 32 thousand grammar school students.

Moreover the program was achieved by 116 primary schools (it’s 25% of all primary schools of the Region) which equals to over 8 thousand primary school students. The program which was initiated by the Sanitary State Inspection was realized in educational establishment in cooperation with 922 teachers, especially physical education and biology teachers. The program was achieved by the project method in school environment and also in the student’s family and it will be continued.

At the same time, when the program was realized, a diagnosis about students’ diet and conditions was conducted in schools to practice physical activity. Preliminary data analysis showed that, in the West Pomeranian Region, the problem with obesity and malnutrition among children and teenagers appear at the same time. The institutions submit a necessity of enhancement expenses for food and drink support for children by the social assistance. At the same time abnormal eating habits, when changed, cause that most students do not bring a second breakfast from home and part of them substitute breakfast by buying sweets, crisps, coca-cola etc.

At the same time, the school action “Drink milk” doesn’t enjoy popularity. Besides, the questionnaire shows that in spite of the fact that most of schools have their own sport objects and playgrounds, most of students do not participate in physical education classes. Simultaneously, after school sports and recreation classes which are organized at schools are usually commercial and payable for all students. That’s why a widely comprehended education campaign which is directed on health promoting behaviours among future adults should be continued. The “Trzymaj formę” (“Keep your form”) program realizes it effectively in Polish schools.

Key words: *obesity, overweight, teenager, eating habits, physical activity*

Zachowania żywieniowe i aktywność fizyczna stanowią w etiologii otyłości zespół czynników zewnętrznych, behawioralnych, a więc poddających się modyfikacji, co wydaje się szansą na realną pomoc otyłym lub zagrożonym otyłością nastolatkom.

Ryzyko powstania nadwagi i otyłości w okresie pokwitania jest większe u dziewcząt niż u chłopców, co potwierdziły badania przeprowadzone w 2005 przez Zakład Medycyny Szkolnej, Instytutu Matki i Dziecka wśród 8 300 gimnazjalistów w Polsce. Analiza danych wykazała, że nadmiar masy ciała dotyczy 13,3% uczniów w wieku 13-15 lat, w tym otyłych jest 4,5%.

W roku szkolnym 2006/07, w woj. zachodniopomorskim program „Trzymaj formę” realizowały 133 szkoły gimnazjalne (co stanowi 54% szkół gimnazjalnych w regionie), tj. populacja ponad 32 tys. gimnazjalistów.

Ponadto, w realizacji programu włączyło się 116 szkół podstawowych (co stanowi 25% szkół podstawowych w regionie), tj. ponad 8 tys. uczniów szkół podstawowych. Program zainicjowany przez Państwową Inspekcję Sanitarną, realizowany był w placówkach oświatowo-wychowawczych przy współpracy 922 nauczycieli, w tym najczęściej nauczycieli wychowania fizycznego i biologii. Program był realizowany metodą projektu w środowisku szkolnym w tym także w rodzinie dziecka i będzie kontynuowany.

Równocześnie z realizacją programu w szkołach prowadzona była diagnoza, dotycząca żywienia uczniów oraz warunków do uprawiania aktywności fizycznej. Wstępna analiza danych ujawniła, że na terenie woj. zachodniopomorskiego istnieje równoległe z otyłością problem niedożywienia dzieci i młodzieży. Placówki zgłaszają konieczność zwiększenia nakładów na dopajanie i dożywianie dzieci przez pomoc społeczną. Jednocześnie zmienione, nieprawidłowe nawyki żywieniowe powodują, że większość uczniów nie przynosi drugiego śniadania z domu, a część z nich zastępuje śniadanie zakupem słodczy, chipsów, coca-coli, itp

Równoległe szkolna akcja „Pij mleko”, nie cieszy się powodzeniem. Ankieta pokazuje również, że pomimo faktu, iż większość szkół posiada własne obiekty sportowe i boiska, coraz większa ilość uczniów nie uczestniczy w zajęciach wychowania fizycznego. Jednocześnie organizowane w szkole pozalekcyjne zajęcia sportowo-rekreacyjne często mają charakter komercyjny i są niedostępne dla wszystkich uczniów. Stąd, należy kontynuować szeroko pojętą kampanię edukacyjną skierowaną na kształtowanie zachowań prozdrowotnych wśród przyszłych dorosłych, co skutecznie realizuje program „Trzymaj formę” w polskich szkołach.

Słowa kluczowe: *otyłość, nadwaga, nastolatek, zachowania żywieniowe, aktywność fizyczna*

Badanie zależności między zaangażowaniem w pracę na komputerze, a rozwojem fizycznym młodzieży w wieku 13-16 lat

The relationship connection between use a computer and a physical development young people in age 13-16

EWA BIAŁKOWSKA

PSSE w Szczecinie, 71-342 Szczecin, ul. Wincentego Pola 6

The paper focused on the evaluation of the long-term effects of using the computer on the physical development of the teenagers. Questionnaires carried out showed that persons who spend 1-3 hours in front of the computer screen were less active although they had a healthy diet. Also, the less active persons did not expose any interest in the computer work and a great percentage of persons spending more than 5-8 hours in front of the computer screen suffered from obesity.

Key words: *a lifestyle, to feed, prevention, tumors, a computer*

Narastający problem zainteresowania komputerami i wydłużanie się czasu pracy z komputerem spowodowało zainteresowanie skutkami zdrowotnymi długotrwałego bezruchu w przymusowej pozycji. Przedmiotem prezentowanej pracy była ocena wpływu długotrwałego korzystania z komputera na rozwój fizyczny młodzieży w wieku 13-16 lat. Materiał do analizy stanowiły dane uzyskane w czasie badania ankietowego 155 uczniów. Na podstawie tych badań ustalono zależność między liczbą godzin spędzanych przy komputerze, a aktywnością fizyczną, spędzaniem wolnego czasu, rodzajem relaksacji, stanem odżywienia.

Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono, że osoby spędzające od 1 do 3 godzin przy komputerze były jednocześnie jednostkami mało aktywnymi fizycznie i stan odżywienia tych osób był prawidłowy.

Osoby mało aktywne fizycznie nie wykazywały również zainteresowania pracą z komputerem, a wśród osób, które spędzały przy komputerze więcej niż 5-8 godzin duży odsetek cierpiał z powodu nadwagi. Osoby te były jednocześnie mało aktywne.

Słowa kluczowe: *styl życia, odżywianie, profilaktyka, nowotwory, komputer*

Środowisko przedszkolne jako źródło narażenia dzieci na alergeny i czynniki biologiczne

Day-care centers as sources of children exposure to indoor allergens and biological agents

ALINA BUCZYŃSKA, MARCIN CYPROWSKI, IRENA SZADKOWSKA-STĄNCZYK

Instytut Medycyny Pracy, Zakład Środowiskowych Zagrożeń Zdrowia, 91-348 Łódź, ul. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus 8

Number of published studies demonstrates that children in age 3-6 are exposed to indoor allergens and biological agents not only at home environment but also in day-care centers. Geometric mean concentration of dog and cat allergens (Can f1, Fel d1) detected in dust from mattresses, floors, soft toys, transported to day-care centers on clothes by children with animals at homes, were 0.39-12.5 µg Can f1/g and 0.14-9.6 µg Fel d1/g. Geometric mean concentration of house dust mite and cockroach allergens were 0.5-4.5 µg Der p1/g and 0.21-3.78 U Bla g1/g. The results of the studies also indicate that exposure to cat and mite allergens exceeded levels associated with sensitization (8 µg of Fel d1 and 2 µg of Der p1 per gram of dust) in 25% of the centers. The mean endotoxin level (indicator of exposure to Gram-negative bacteria) in dust samples was 30-90 EU/mg. In day-care centers situated in old and dump buildings the levels of fungi (including moulds *Penicillium* sp., *Aspergillus* sp. with allergic properties) have been exceeded (103-104 CFU/m³). Due to the long-term exposure to indoor allergens and biological agents, the environment of day-care centers may increase the risk of allergy in group of sensitive children and respiratory symptoms, including asthma.

Key words: day-care centers, environmental exposure, indoor allergens, endotoxins, health hazards

Wyniki opublikowanych badań wskazują, iż przedszkola obok środowiska domowego stanowią istotne miejsce narażenia dzieci w wieku 3-6 lat na alergeny oraz mikroorganizmy. Średnie stężenia alergenów psa (Can f1) i kota (Fel d1), przenoszonych na ubraniach przez dzieci posiadające zwierzęta w domu, oznaczane są w pyłe (materace, podłogi, zabawki) na poziomie 0,39-12,5 µg Can f1/g i 0,14-9,6 µg Fel d1/g. Średnie stężenia alergenów roztoczy kurzu domowego i karaluchów wynoszą odpowiednio 0,5-4,5 µg Der p1/g i 0,21-3,78 U Bla g1/g. Wyniki badań wskazują, iż w co czwartym przedszkolu narażenie na alergeny kota i roztoczy przekracza odpowiednio poziom 8 µg/g i 2 µg/g pyłu, uznany za progowe stężenie wywołujące reakcje alergiczne u dzieci uczulonych. Pomiary wskaźnika narażenia na bakterie Gram (-) wykazują obecność endotoksyn bakteryjnych na poziomie 30-90 EU/mg. W przedszkolach usytuowanych w budynkach starych, noszących cechy zawilgocenia odnotowuje się podwyższone poziomy grzybów (103-104 CFU/m³), w tym grzybów pleśniowych (*Penicillium* sp., *Aspergillus* sp.) charakteryzujących się właściwościami alergizującymi. Ponieważ pobyt dzieci w przedszkolu wiąże się z długotrwałą ekspozycją na wyżej wymienione czynniki, środowisko przedszkolne może zwiększać ryzyko rozwoju objawów alergicznych u dzieci wrażliwych oraz występowania objawów ze strony układu oddechowego, w tym astmy oskrzelowej.

Słowa kluczowe: przedszkola, ekspozycja środowiskowa, alergeny, endotoksyny, zagrożenia zdrowotne

Styl życia dzieci i młodzieży wiejskiej z nadwagą i otyłością

Lifestyle of rural population of children and young people with overweight and obesity

KATARZYNA SYGIT

Zakład Wychowania Zdrowotnego, Wydział Nauk Przyrodniczych, Uniwersytet Szczeciński, 71-065 Szczecin, Al. Piastów 40 B, bl. 6

Numerous surveys indicated a close connection of the lifestyle with human health (Dziuba, Jackiewicz, Rzepka). The lifestyle corresponds to 53% of health. However, in the lifestyle, there may occur pro-health or anti-health behaviour. The results of review of literature (Woynarowska, Oblacińska, Sygit, Mazur, Chrzanoczka etc.) indicated a prevalence of anti-health behaviour of children and young people.

The purpose of these surveys carried out in the rural population of children and young people was to find the relationship between this behaviour and the overweight or obesity of children.

A dependency of the occurrence of overweight and obesity with children upon their lifestyle (health behaviour) was found out.

The results of the research were presented in tables and graphs. The χ^2 test was applied to statistical analyses.

Key words: *style lives, nourishing, prophylaxis, neoplasm*

Liczne badania wskazują na ścisły związek stylu życia ze zdrowiem człowieka (Dziuba, Jackiewicz, Rzepka). Styl życia odpowiada za 53% zdrowia. W stylu życia jednak mogą występować zachowania prozdrowotne i zachowania antyzdrowotne. Wyniki z przeglądu piśmiennictwa (Woynarowska, Oblacińska, Sygit, Mazur, Chrzanoczka itp.) wskazują jednak na przewagę zachowań antyzdrowotnych dzieci i młodzieży.

Jaki występuje związek między tymi zachowaniami, a występowanie nadwagi i otyłości u dzieci był celem niniejszych badań, przeprowadzonych w populacji wiejskiej dzieci i młodzieży.

Stwierdzono zależność występowania nadwagi i otyłości u dzieci, od stylu życia (zachowań zdrowotnych).

Wyniki badań przedstawiono w tabelach i rycinach. Do analiz statystycznych zastosowano test χ^2 .

Słowa kluczowe: *życia, młodzież wiejska, nadwaga i otyłość*

Zwyczaje żywieniowe a nadwaga i otyłość u dzieci i młodzieży

Dietary habits, overweight and obesity with children and young people

KATARZYNA SYGIT

Zakład Wychowania Zdrowotnego, Wydział Nauk Przyrodniczych, Uniwersytet Szczeciński, 71-065 Szczecin, Al. Piastów 40 B, bl. 6

The earlier results of research presented in the literature of the subject indicated numerous pathologies (irregularities) in the dietary habits of children and young people (Woynarowska, Sygit, Lipska, Wądołowska, Szponar etc.). The occurrence of overweight and obesity, so frequent in the population of Polish children (defined as 12-14%) has, according to many authors, a connection with the dietary habits of children (Nawojek, Oblacińska, Przysławski).

A trial to analyse the dietary habits in the population of 2500 children, was taken up and it indicated several irregularities related to, among others, improper frequency of having meals, eating between meals, consuming sweets etc.

A relation was searched between overweight, obesity and surveyed dietary habits. There was a connection ascertained between overweight, obesity with children and young people and dietary habits which consisted in the following facts; the more irregularities in dietary habits of those surveyed – the more frequent occurrence of irregularities related to body weight.

Key words: *dietary habits, overweight, obesity, lifestyle*

Dotychczasowe wyniki badań przedstawione w literaturze przedmiotu wskazują na liczne patologie (nieprawidłowości) w zwyczajach żywieniowych dzieci i młodzieży (Woynarowska, Sygit, Lipska, Wądołowska, Szponar itd.). Występowanie nadwagi i otyłości, tak częste w populacji dzieci polskich (określone na 12-14%) ma wg wielu autorów związek ze zwyczajami żywieniowymi u dzieci (Nawojek, Oblacińska, Przysławski).

Podjęto próbę przeanalizowania zwyczajów żywieniowych w populacji 2500 dzieci, wykazując szereg nieprawidłowości, dot. m.in. np. nieprawidłowej częstotliwości spożywania posiłków, dojadania między posiłkami, spożywania słodczy itd.

Szukano związków występowania nadwagi i otyłości u badanych ze zwyczajami żywieniowymi. Stwierdzono związek występowania nadwagi i otyłości u dzieci i młodzieży ze zwyczajami żywieniowymi polegający na tym, że: im więcej nieprawidłowości w zwyczajach żywieniowych badanych – tym większa częstotliwość występowania nieprawidłowości, dot. masy ciała.

Słowa kluczowe: *zwyczaje żywieniowe, nadwaga, otyłość, styl życia*

Sytuacja socjobytowa, rodzina a występowanie nadwagi i otyłości u młodzieży wiejskiej

Welfare situation, family, and the occurrence of overweight and obesity with rural population young people

KATARZYNA SYGIT

Zakład Wychowania Zdrowotnego, Wydział Nauk Przyrodniczych, Uniwersytet Szczeciński, 71-065 Szczecin, Al. Piastów 40 B, bl. 6

In the literature of the subject, numerous conditions for the occurrence of overweight and obesity with children and young people are presented (Januszewicz, Oblacińska, Sygit), the relations of obesity with the lifestyle and dietary habits, etc. are known.

There are no similar dependencies between the occurrence of overweight and obesity with children and young people and their family and welfare situation.

The purpose of this paper was to take up such a trial to search relations between the overweight and obesity and the selected variables related to the family of the surveyed children and their welfare situation.

Such descriptive variables as: full family, single-parent family, average earnings of a family, having meals at home, etc. were analysed, and connections between surveyed variables and irregularities occurring in the body mass of those surveyed were found out.

The results were presented in tables and figures. The χ^2 statistical test was applied – to the evaluation of the dependencies surveyed.

Key words: *rural population young people, overweight and obesity, welfare situation*

W literaturze przedmiotu prezentowane są liczne uwarunkowania występowania nadwagi i otyłości u dzieci i młodzieży (Januszewicz, Oblacińska, Sygit), znane są związki otyłości ze stylem życia, zwyczajami żywieniowymi itd. Brak podobnych zależności występowania nadwagi i otyłości u dzieci i młodzieży od sytuacji rodzinnej i socjobytowej.

Podjęcie takiej próby poszukiwania związków występowania nadwagi i otyłości od wybranych zmiennych związanych z rodziną badanych dzieci i jej sytuacją socjobytową – było celem niniejszego doniesienia.

Przeanalizowano takie zmienne opisowe jak: rodzina pełna, niepełna, przeciętny dochód w rodzinie, spożywanie posiłków w domu itd., stwierdzając związki między badanymi zmiennymi a występowaniem nieprawidłowości w zakresie masy ciała badanych.

Wyniki przedstawiono w tabelach i rycinach. Zastosowano test statystyczny χ^2 – do oceny badanych zależności.

Słowa kluczowe: *młodzież wiejska, nadwaga i otyłość, sytuacja socjobytowa*

Ocena poziomu wiedzy na temat HIV/AIDS wśród młodzieży ponadgimnazjalnej powiatu gryfickiego

Assessment of knowledge about HIV/AIDS among the junior high postgraduates of gryfickie administrative district

AGNIESZKA HAMULCZYK, BERNARDA NAWARA

PSSE w Gryficach, 72-300 Gryfice, ul. Nowy Świat 6

The following thesis based on questionnaire research, which was conducted among the seventy five junior high postgraduates in the administrative district of Gryfickie in September 2005, attempts to determine adolescents' knowledge on the subject of AIDS. It also treats about their behaviors in problematic and risky circumstances, attitudes towards the HIV carriers as well as their expectations in view of preventive treatment education.

Establishing the above factors in the target research group of the administrative district of Gryfickie shall enable health – promoting actions with a special attention to elements, which according to the subjects are treated with negligence.

The findings showed a high percentage of risky behaviors among the focus groups, especially concerning premature sexual intercourse (63% subjects) and failure to use condoms during these encounters (49% subjects). Also experiences with intoxicating and psychoactive agents are worrying. They concern 39% of subjects. The answers to HIV/AIDS focused questions were only accurate in 40-50%, which pinpoints poor effectiveness of the present forms of education on that subject. Not less than 64% of subjects admitted they never talk to their parents about HIV/AIDS prevention methods what concludes a need to interest the parents in that subject as well. Over three quarters of surveyed teenagers are willing to take part in further education concerning HIV/AIDS prevention methods. That means the education must be continued and intensified with a use of the most animated media.

Key words: HIV/AIDS, the junior high postgraduates

Celem niniejszej pracy było badanie poziomu wiedzy na temat HIV/AIDS wśród młodzieży ponadgimnazjalnej w powiecie gryfickim i na podstawie badań ocena skuteczności dotychczasowych form edukacji i profilaktyki zakażeń. Ustalenie powyższych uwarunkowań w grupie młodzieży ponadgimnazjalnej powiatu gryfickiego, pozwoli podjąć działania promujące zdrowie, ze szczególnym zwróceniem uwagi na oczekiwania i kwestie, które według badanych są zaniedbane.

Badanie przeprowadzono wśród 75 uczniów w dwóch grupach wiekowych 16-latków i 19-latków o procentowo równym rozkładzie pod względem płci. Poglądy ankietowanych odniesiono do ich sytuacji rodzinnej i stosunku do religii.

Badanie wykazało, że wysoki procent badanych podejmuje zachowania ryzykowne. Szczególnie dotyczy to wczesnego rozpoczęcia współżycia seksualnego (63% badanych), nie stosowania prezerwatyw podczas stosunków seksualnych (49% badanych). Również doświadczenia badanych ze środkami odurzającymi i psychoaktywnymi są niepokojące – dotyczą 39% badanych.

Odpowiedzi na pytania określające poziom wiedzy na temat HIV/AIDS były odpowiedziami prawidłowymi tylko w 40-60%, co należy uznać za wynik niezadowolający i wskazuje na niską skuteczność dotychczasowych form edukacji. Aż 64% badanych przyznało, że nie prowadzi rozmów z rodzicami na temat profilaktyki HIV/AIDS, co wskazuje potrzebę zainteresowania problemem również rodziców. Ponad 3/4 badanej młodzieży wyraża chęć dalszej edukacji z zakresu profilaktyki HIV/AIDS, co oznacza, że edukację należy kontynuować i nasilać wykorzystując najatrakcyjniejsze formy przekazu.

Słowa kluczowe: HIV/AIDS, młodzież ponadgimnazjalna

Ocena wpływu rehabilitacji na poprawę jakości życia dzieci i młodzieży z wadami słuchu

Rehabilitation influence on improvement of quality of life children and young people with hearing impairment

EWA KRAŻEWSKA

PSSE w Szczecinie, 71-342 Szczecin, ul. Wincentego Pola 6

In a period of time 2002-2006, group of 10 children with hearing impairment took part in rehabilitation training. Rehabilitated group consisted 4 girls and 6 boys with range of between 5 to 12. Children had a different grade of hearing impairment (both sided hypoacusia of deep and middle degree) and other organs handicaps. The target of his research was evaluation of rehabilitation influence o improvement of quality of life children and young people with hearing impairment.

As a result of researches was confirmed assumption, that the systematic and intensive therapy gives satisfactory results in the form o progress in speech development and general social development. Therapeutic methods led to improvement of quality of life rehabilitated children.

Key words: *rehabilitation, hearing impairment, development*

W latach 2002-2006 wybrana 10 osobowa grupa dzieci z wadami narządu słuchu uczestniczyła w ćwiczeniach rehabilitacyjnych. W rehabilitowanej grupie dzieci były 4 dziewczynki i 6 chłopców, w wieku 5-12 lat. Dzieci te charakteryzowały się różnym stopniem upośledzenia narządu słuchu (obustronny niedosłuch zmysłowo-nerwowy głębokiego i średniego stopnia) oraz towarzyszącymi wadami innych narządów. Celem pracy była ocena wpływu rehabilitacji na poprawę jakości życia dzieci i młodzieży z wadami słuchu.

W wyniku przeprowadzonych badań potwierdziły się założenia, że systematyczna i intensywne terapia przyczynia się do uzyskania satysfakcjonujących efektów w postaci postępu w rozwoju mowy i ogólnym rozwoju psychospołecznym. Metody terapeutyczne doprowadziły do poprawy jakości życia rehabilitowanych dzieci.

Słowa kluczowe: *rehabilitacja, wady narządu słuchu, rozwój*